

Maria Witkowska-Gutkowska

CZY PRZYIMEK PRZY MIAŁ ZNACZENIE KIERUNKOWE?

Powszechnie przyjmuje się, że pierwotne znaczenia przyimka i przedrostka były takie same¹. Szczegółowa analiza funkcji semantycznych przedrostka i przyimka przy wykazuje, że te elementy językowe mają rzeczywiście wspólne znaczenia. Analogia semantyczna pojawia się w następujących grupach:

1) prefiks przy-: a) przymocowanie do czegoś, połączenie w jedną całość, np. *przycumować, przywiązać, przykleić*; b) wykonywanie czynności przy czymś, np. *przytrzymać, przysiąść, przypościelić*;

przyimek przy: funkcja lokatywna, np. *zatrząsk przy drzwiach, guziki przy kurtce, siedzieć przy stole*;

2) prefiks przy-: towarzyszenie czemuś inną czynnością, np. *przybrząkać, przypiszczać, przymruczać*;

przyimek przy: funkcja akcesoryjna, np. *tańczyć przy muzyce, wędrować przy pięknej pogodzie*.

Za funkcję pierwotną przedrostka przy- należy przyjąć znaczenie kierunkowe - zbliżenie do punktu, np. *przyjść, przybiec, przyjechać, przypłynąć*. I tu oczekiwać by należało analogicznego znaczenia przyimka przy. Jednakże takiego znaczenia przyimek przy w języku polskim nie miał i nie ma. Stwierdzenie Z. Kempfa², że

¹ Por. T. L e h r-S p ł a w i ń s k i, *Zarys gramatyki języka staro-cerkiewno-słowiańskiego*, Poznań 1923, s. 94; H. G a e r t n e r, *Gramatyka współczesnego języka polskiego*, Warszawa 1931, s. 204.

² "*pri było pierwotnie adesywne (być przy kimś) i allatywne (iść do kogoś). Jako takie służyło dobrze w charakterze przedrostka, który domagał się funkcji allatywno-kierunkowych (*priiti, *priložiti, *pribiti). W pewnym okresie jednak prawdopodobnie *pri przyimkowe unieruchomione zostało w funkcji tylko adesywnej..." Z. K e m p f, *Z historii polskich przyimków i przedrostków*, "Poradnik Językowy" 1971, z. 2, s. 67.

**pri* przyimkowe miało pierwotnie charakter kierunkowy, jest chyba zbyt pochojne. Tylko w języku bułgarskim i macedońskim *pri* występuje w znaczeniu kierunku ruchu 'do, ku'. To użycie jest w słownikach określane jako rzadkie i książkowe³, np. bułg. *šte otide pri drugarite si* 'pójdiesz do swoich towarzyszy', maced. *otišol pri majka si* 'poszedł do swojej matki'. Znaczenie kierunkowe przyimka *pri* występuje w połączeniu z czasownikami ruchu. Ale takie użycia *pri* obok lokatywnych (np. bułg. *sendal pri pečkata* 'usiadł przy piecu', maced. *pri učilišteto ima i internat* 'przy szkole jest też internat') mogą być efektem ogólniejszego zjawiska zatraty rozróżnienia kategorii ruchu i miejsca w tych językach⁴.

W języku polskim np. przyimek *na* ma funkcję kierunkową - *na wieś* i funkcję lokatywną - *na wsi*. Również w języku rosyjskim mamy takie rozróżnienie, np. *v gorod - v gorode*, itd. Natomiast w języku bułgarskim i macedońskim takiego rozróżnienia nie ma np. bułg. *v grada*, maced. *vo gradot* 'w miasto, do miasta, w mieście'; bułg. *do pejkata*, maced. *do klupata* 'do ławki, ku ławce' i 'obok ławki, przy ławce'. B. Koneski wyjaśnia to zjawisko w następujący sposób: "W językach bałkańskich nie ma różnicy między kategoriami ruchu i spoczynku (dviženie i miruvanie), a oba te stany oznacza się jednym przysłówkiem. Nowogreckie *tū*, albańskie *ku* i rumuńskie *unde* znaczą zarówno 'dokąd', jak i 'gdzie'. Tak samo macedońskie *kaj*: *kaj odiš* 'dokąd idziesz' oraz *kaj živeeš* 'gdzie mieszkasz'. Skoro zanikło to rozróżnienie, biernik zaczął zastępować miejscownik również w funkcjach lokalnych. Pierwsze przykłady pomieszania tych przypadków znajdujemy już w tekstach scs, np. w Kodeksie Zogravskim: *v domъ oca mego obitěli mnogo spt ...* W tekstach z XII-XIII w. przykłady są już dość liczne"⁵. Podobnie to zjawisko wyjaśnia K. Mirčev⁶ dla języka bułgarskiego.

³ Por. *Rečnik na makedonskiot jazik*, Skopje 1961-1966.

⁴ W literackiej polszczyźnie mówionej i w gwarach ludowych daje się również zaobserwować zanik różnicy znaczeniowej między wykładnikami leksykalnymi kierunku czynności i miejsca czynności, np. *Gdzie przebywasz? Gdzie jedziesz? gfe || kaj ižes* - Makolice bełchat. (K. D e j n a, *Słownictwo ludowe z terenu byłych województw kieleckiego i łódzkiego*, (A-J), "Rozprawy Komisji Językowej ŁTN" 1974-1976. t. XX-XXII.

⁵ B. K o n e s k i, *Istorijska gramatika na makedonskiot jazik*, Skopje 1967, s. 162.

⁶ K. M i r č e v, *Istoričeska gramatika na bulgarskija ezik*, Sofia 1958, s. 251 i n., 265. Por. także K. S a n d f e l d, *Linguistique balkanique*, Paris 1930, s. 191-192.

W tym wypadku nie da się więc w stu procentach rozstrzygnąć, czy kierunkowe znaczenie przyimka *pri* w języku bułgarskim i macedońskim jest znaczeniem pierwotnym, czy też zjawiskiem znacznie późniejszym. Przytoczone przykłady skłaniają jednak do przypuszczenia, że znaczenie kierunkowe przyimka *pri* w tych językach jest zjawiskiem wtórnym.

W słowiańszczyźnie bałkańskiej *pri-* jako prefiks czasownikowy w znaczeniu zbliżania się do punktu jest znacznie mniej wykorzystywane niż np. w języku polskim; por. bułg. *dojada*, maced. *dojde* - pol. *przyjechać*, *przyjść*, bułg. *dopluvam*, maced. *doplovua* - pol. *przybliżać*. W języku bułgarskim i macedońskim brak jest form **prijada*, **prijde*, **pripluvam*, **priplovua*⁷.

Należy tu jednak dodać, że w języku staropruskim (*prei*) i litewskim (*priē*) przyimek ten (miał) ma znaczenie kierunkowe 'an, bei, zu'⁸.

Katedra Współczesnego Języka Polskiego

Maria Witkowska-Gutkowska

HAS PREPOSITION PRZY HAD DIRECTIONAL MEANING?

In Polish preposition *przy* has not and does not have directional meaning - approaching to the point. In Bulgarian and Macedonian directional meaning of preposition *pri* is not the primary function of this linguistic element but it is a much later phenomenon.

⁷ Por. *Rečnik na makedonskiot jazik*; L. Andrejčin, L. Georgiev, S. Ilčev, N. Kostov, I. Lekov, S. Stojkov, C. Todorov, *Bulgarski tylkoven rečnik*, Sofia 1963.

⁸ F. Kopečný, *Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena*, t. I, Praha 1973; M. Vasmer, *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1953.